

საქართველოს დამფუძნებელი კრების უკანასკნელი სხდომები ბათუმში **

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის უკანასკნელი სხდომები ბათუმში (1921 წლის 15 და 17 მარტს). სხდომების სტენოგრაფიული ანგარიშების არარსებობის გამო, მოგონებების შესწავლის საფუძველზე დადგენილია, რომ აღნიშნულ სხდომებზე არსებობდა ქვორუმი და მიღებული გადაწყვეტილებები სავსებით ლეგიტიმური იყო. ამ გადაწყვეტილებებიდან უმთავრესი ნოე ჟორდანიას ხელმძღვანელობით საქართველოს მთავრობის ემიგრაციაში გაგზავნა იყო, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის საბრძოლველად. დასაბუთებულია საბჭოთა პერიოდში დამკვიდრებული დებულების სიყალბე, თითქოს დამფუძნებელი კრების უკანასკნელმა სხდომამ შეაჩერა საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის მოქმედება.

საკვანძო სიტყვები: საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, დამფუძნებელი კრება, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია.

საქართველოს დამფუძნებელი კრების მუშაობის ბოლო ეტაპი ბათუმში გამართული ორი სხდომა - 15 და 17 მარტს. ბათუმში განიხილებოდა თებერვალ-მარტის ომში დამარცხების მიზეზები და მიღებული იქნა მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება იმის თაობაზე

* პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი; ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

** მოხსენება 2022 წლის 12 დეკემბერს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩატარებულ კონფერენციაზე „საქართველოს დამფუძნებელი კრება: ქართული პარლამენტარიზმის გამოცდილება“

თუ როგორ უნდა ემუშავათ დეოკუპაციისა და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსადგენად. დამფუძნებელი კრების უკანასკნელი სხდომების მნიშვნელობის მიუხედავად, სამწუხაროდ, ჯერ მიკვლეული არ არის ამ სხდომების სტენოგრაფიული ანგარიშები და მათ შესახებ შეიძლება ვიმსჯელოთ მოგონებების და ზოგიერთი დოკუმენტების მიხედვით. ჩვენ შევეცდებით ამ მასალების საფუძველზე აღვადგინოთ ამ დღეების მოვლენათა განვითარება და განვიხილოთ საბჭოთა პერიოდში ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული ზოგიერთი მითი.

როგორც უკვე ითქვა, თბილისის დატოვების შემდეგ დამფუძნებელი კრების სხდომა 28 თებერვალს ქუთაისში გაიმართა, ქუთაისის დატოვების შემდეგ კი დამფუძნებელი კრების დეპუტატების ნაწილმა გადაინაცვლა ბათუმში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის უკანასკნელ დასაყრდენში. დღეს ძნელი სათქმელია, თუ დამფუძნებელი კრების 130 წევრიდან რამდენი იმყოფებოდა ბათუმში. ერთი რამ დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, - ქვორუმი იყო და დამფუძნებელი კრების ბოლო სხდომები სავსებით ლეგიტიმური იყო. დამფუძნებელი კრების ქვორუმი 50 წევრის დასწრებით განისაზღვრებოდა, ჩვენთვის კი ცნობილია 15 მარტს გამართულ სხდომაზე ერთ-ერთი კენჭისყრის შედეგები. ამ კენჭისყრაში 66 დეპუტატი მონაწილეობდა (თოდუა ი., 2019, გვ.144), ეს კი დამფუძნებელი კრების წევრთა 50%-ზე მეტია.

ბათუმში თავმოყრილი დეპუტატები, ბუნებრივია, ხშირად იკრიბებოდნენ ქალაქის საკრებულოს შენობაში და ქვეყანაში შექმნილ ვითარებაზე მსჯელობდნენ.

15 მარტი: დამფუძნებელი კრების წევრთა თათბირი

იონა თოდუას მოგონების თანახმად, 1921 წლის 15 მარტს, დღისით, დამფუძნებელი კრების წევრთა ნაწილი ოპოზიციური ფრაქციებიდან ითხოვდნენ დამფუძნებელი კრების სხდომის მოწ-

ვევას, მაგრამ ქვორუმი არ იყო. როგორც იონა თოდუა აღნიშნავს, „ქვორუმი არ შესდგა და თათბირი გაიხსნა“ (თოდუა ი., 2019, გვ.143). თათბირს მრავალი გარეშე ადამიანი ესწრებოდა.

ნიკოლო მიწიშვილი აღწერს თუ როგორ გამოიყურებოდა დარბაზი, სადაც მიმდინარეობდა დამფუძნებელი კრების სხდომები, ამ შემთხვევაში თათბირი: „ანათებდა ორი დიდი ლუსტრა. ერთი სამთვალა „ბრა“... მარცხნივ - ტრიბუნა. ტრიბუნას უკან პატარა მაგიდა. უკან - მეორე ოთახში გასავალი კარები... ტრიბუნას წინ (ირგვლივ) რამოდენიმე რიგი სკამებისა. იქ დეპუტატები ისხდნენ უკვე. ყველა კარები ღია იყო და კორიდორებიდან შიგ (კერებზე) იყურებოდა ხალხი. დიდძალი. ტევა არ იყო“ (მიწიშვილი ნ., 2006, გვ.31-32).

იონა თოდუა მმართველ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას წარმოადგენდა. სოციალ-დემოკრატები მწვავე კრიტიკის ქვეშ მოექცნენ. „გაიხსნა თათბირი, ყველა ფრაქციები უსაყვედურებდნენ ჩვენს ფრაქციას, რომელსაც თითქოს განზრახ არ ნდომოდეს, რომ დამფუძნებელი კრება შემდგარიყო“ (თოდუა ი., 2019, გვ.143).

იონა თოდუა ჩამოთვლის დამფუძნებელი კრების ოპოზიციურ ფრაქციებსაც, - დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატები, ეროვნულ-დემოკრატები, სოციალისტ-ფედერალისტები, ნაციონალისტები. ეს ჩამოთვლა მნიშვნელოვანია: დამფუძნებელი კრების ოპოზიციურ ფრაქციებს შორის აღარ არიან დაშნაკცუთიუნი (რომელიც 28 თებერვალს დამფუძნებელი კრების ქუთაისის სხდომაში არ მონაწილეობდა) და სოციალისტ-რევოლუციონერები.

თათბირს თავმჯდომარეობდა კარლო ჩხეიძე, რომელმაც დამფუძნებელი კრების სხდომის შეკრება საღამოს 8 საათისთვის გადადო. „ფრაქციები მოითხოვდნენ, რომ ამ დაპირებულ დროს მაინც უსათუოდ შემდგარიყო კრება“ (თოდუა ი., 2019, გვ.144).

15 მარტი: დამფუძნებელი კრების სხდომა

დამფუძნებელი კრების სხდომა 15 მარტს სადამოს მართლაც შედგა. ქვორუმი შედგა და კრება გაიხსნა სადამოს 8 სთ 30 წუთზე კარლო ჩხეიძის თავმჯდომარეობით. კრება საკმაო ხანს გაგრძელდა და დაიხურა დაახლოებით ღამის 1 საათზე. მთავარი მომხსენებელი იყო შინაგან საქმეთა მინისტრი ნოე რამიშვილი, რომელსაც „თვითონ საჭიროდ მიაჩნდა მთავრობის არჩევა“ (თოდუა ი., 2019, გვ.144), ანუ კოალიციური მთავრობის შექმნა, რადგანაც საჭირო იყო „თავდაცვისა და მთავრობის ნდობა“ (თოდუა ი., 2019, გვ.144).

სოციალ-დემოკრატიული ფრაქცია მთელი ოპოზიციის (დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატების, ნაციონალ-დემოკრატების, ფედერალისტების, ნაციონალისტების და უფრაქციო დეპუტატის პავლე საყვარელიძის) საერთო კრიტიკის ქვეშ მოექცა. ისინი „უსაყვედურებდნენ მთავრობას საერთოდ და კერძოდ, უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ სამხედრო სამინისტროზე პარმენ ჭიჭინაძის მეთაურობით“ (თოდუა ი., 2019, გვ.144). მიუხედავად არსებული მძიმე ვითარებისა, ოპოზიციონერი დეპუტატები „იმედს გამარჯვებისას მაინც პოულობენ თითქოს“ (თოდუა ი., 2019, გვ.144).

ოპოზიციურმა ფრაქციებმა უნდობლობა გამოუცხადეს სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციას, ასევე მოითხოვდნენ მთავრობის გადადგომას და მის რეორგანიზებას. თუმცა, სოციალ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ, ხმათა უმრავლესობის პირობებში, „მიიღეს რეზოლუცია, რომელიც ნდობას უცხადებდა მთავრობას და თავდაცვის საჭიროებას აღნიშნავდა“. ხმების თანაფარდობა იყო 42 მომხრე, 22-ის წინააღმდეგ (თოდუა ი., 2019, გვ.144).

ამის შემდეგ დამფუძნებელმა კრებამ ერთხმად მიიღო ორი რეზოლუცია: ერთი საქართველოს დაცვის შესახებ და მეორე, ქონების (ეროვნული საგანძურის) საზღვარგარეთ გაგზავნის შესახებ, რათა ის ბოლშევიკებს არ ჩავარდნოდათ ხელში.

სამწუხაროდ, დამფუძნებელი კრების 15 მარტის სხდომის შესახებ სხვა მასალები ჯერჯერობით მიკვლეული არ არის.

17 მარტი: დამფუძნებელი კრების უკანასკნელი სხდომა

1921 წლის 17 მარტს ბათუმში გაიმართა დამფუძნებელი კრების მეორე და უკანასკნელი სხდომა, რომლის შესახებაც ძირითად წყაროს წარმოადგენს გენერალ ალექსანდრე ზაქარიადის (1884-1957), საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში გენერალური შტაბის უფროსის, მოგონებები.

თავის უკანასკნელ სხდომაზე დამფუძნებელი კრება ერთსულოვანი იყო. „დამფუძნებელმა კრებამ ერთხმად დაადგინა - გაგზავნოს საზღვარგარეთ საქართველოს ეროვნული მთავრობა ბატონ ნოე ჟორდანიას მეთაურობით“, - წერს ალექსანდრე ზაქარიადე (ზაქარიადე ა., 2003, გვ.296).

ემიგრაციაში მთავრობის გაგზავნა იმის ჩვენება იყო, რომ საქართველო არ ურიგდებოდა ბოლშევიკურ ოკუპაციას და გააგრძელებდა ბრძოლას საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსადგენად. როგორც ალ. ზაქარიადე აღნიშნავს, „მთავრობას დაევალა დაეცვა საქართველოს და ქართველი ერის ინტერესები მთელი დედაამიწის მთავრობებისა და ერების წინაშე“ (ზაქარიადე ა., 2003, გვ.296).

სოციალ-დემოკრატებსა და ოპოზიციურ ფრაქციებს შორის, როგორც ჩანს, მიღწეული იქნა კომპრომისი. სოციალ-დემოკრატებმა მიიღეს ოპოზიციის მოთხოვნა კოალიციური მთავრობის შექმნის შესახებ. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის გზების ძიების მიზნით ემიგრაციაში გაგზავნილი მთავრობისათვის მნიშვნელოვანი იყო ამ საკითხში საქართველოს ძირითადი პოლიტიკური პარტიების ერთიანობის ჩვენება. როგორც ალექსანდრე ზაქარიადე აღნიშნავს, მთავრობის თავმჯდომარეს ნოე ჟორდანიას უფლება მიეცა „შეედგინა კოალიციური მთავრობა შემდეგი შემადგენლობით: ორი წარმომადგენელი სოციალ-დემოკრატიული, ერთი - ეროვნულ-დემოკრატიული და ერთი - სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიების. ბატონ ნოე ჟორდანიას ეძლეოდა უფლება თვითონ დაენიშნა თავისი მოადგილე. მთავრობას მიეცა უფლება თან წაეყვანა

მუშაობისათვის აუცილებელი სპეციალისტები და პიროვნებები“ (ზაქარიაძე ა., 2003, გვ.296).

კოალიციური მთავრობის ჩამოყალიბებაზე ოპოზიციამ უარი თქვა. ემიგრაციაში წასული მთავრობა ისევ სოციალ-დემოკრატი-ბით დაკომპლექტდა: ნოე ჟორდანიას, ევგენი გეგეჭკორი, ნოე რა-მიშვილი, კონსტანტინე კანდელაკი, გიორგი ერაძე.

ალ. ზაქარიაძე აღნიშნავს, რომ „ამავე კრებაზე დამფუძნებელ-მა კრებამ მოუწოდა, ქართველი ერი და მისი ინტელიგენცია დარჩე-ნილიყვნენ ხალხთან და მისი ბედ-იღბალი გაეზიარებინათ“ (ზაქა-რიაძე ა., 2003, გვ.296). აქ კორექტურა უნდა იყოს, - „ქართველი ერი“ დარჩეს „ხალხთან“ გაუგებარია. სავარაუდოდ, დამფუძნებელი კრე-ბა ხალხთან დარჩენისკენ, ინტელიგენციასთან ერთად, მოუწოდებ-და დამფუძნებელი კრების დეპუტატებს და პოლიტიკური პარტი-ების წევრებს. „მხოლოდ მათ, ვისთვისაც მოსალოდნელი იყო რეკ-რესიები ბოლშევიკების მხრივ მათი მუშაობისთვის დამოუკიდებ-ლობის დროს, ეძლეოდათ უფლება წასულიყვნენ ემიგრაციაში“ (ზა-ქარიაძე ა., 2003, გვ.296).

ალექსანდრე ზაქარიაძეს დასახელებული ნაშრომი, როგორც ავტორის წინასიტყვაობის დათარიღებაშია აღნიშნული, დაუწერია 1947 წელს (ზაქარიაძე ა., 2003, გვ.180).¹ დამფუძნებელი კრების უკ-ანასკნელი სხდომის შესახებ თხრობას ალექსანდრე ზაქარიაძე ამ-თავრებს სიტყვებით: „ასეთი იყო უკანასკნელი დადგენილება თავი-სუფალი ქართველი ერის თავისუფლად არჩეული პარლამენტისა. ამიტომ, სანამდე ქართველი ერი არ იქნება თავისუფალი და მას არ ექნება შესაძლებლობა მართლაც თავისუფლად აირჩიოს თავისი პარლამენტი, მანამდე ეს დადგენილება სავალდებულო რჩება ყვე-

¹ 1957 წელს, გარდაცვალების წინ, ალექსანდრე ზაქარიაძემ ხელნაწერი გადაუცია ვალიკო ჩუბინიძისთვის, რომელმაც 1988 წელს აღნიშნული ხელნაწერი გადასცა კარლო ინასარიძეს. ამ უკანასკნელმა 1990 წელს ხელნაწერი გურამ შარაძეს გადასცა, რომელმაც 2003 წელს აღნიშნული ნაშრომი გამოაქვეყნა.

ლა ქართველისთვის და საქართველოს მოქალაქისთვის“ (ზაქარაიძე ა., 2003, გვ.296).

დამფუძნებელი კრების უკანასკნელ სხდომას და მის გადაწყვეტილებას ეხება კონსტანტინე კანდელაკი: „საქართველოს კანონიერი მთავრობა, რომელიც მოქმედებდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების გადაწყვეტილების (1921 წლის 17 მარტის) შესაბამისად, გემით გაემგზავრა ევროპაში, რათა ემიგრაციაში განეხორციელებინა დაკისრებული მისია, რომელიც ქართველი ხალხის სუვერენული ინტერესების დაცვაში, ცივილიზებული სამყაროს საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებასა და საზღვარგარეთის სახელმწიფოთა ხელისუფლების მხარდაჭერის მოპოვებაში მდგომარეობდა“ (კანდელაკი კ., 1953, გვ.15).

დამფუძნებელი კრების დადგენილებით, მთავრობას საჭირო სპეციალისტების წაყვანის უფლება მიეცა. ამის თაობაზე მთავრობამ იმსჯელა და გადაწყვეტილებაც მიიღო, - წაიყვანდნენ მათ, ვის სიცოცხლესაც საფრთხე ემუქრებოდა. ნოე ჟორდანიას თქმით, მთავრობამ დაადგინა, რომ „საზღვარგარეთ წამსვლელთა რიცხვი მთავრობის ხარჯზე არ უნდა აღემატებოდეს 100-125 კაცს, და ეს ისეთები უნდა ყოფილიყვნენ, რომელთაც საქართველოში დახვრეტა მოელის“ (ჟორდანია ნ., 1921, გვ 3).

დამფუძნებელი კრების უკანასკნელი სხდომის შესახებ საბჭოთა ლიტერატურაში დამკვიდრებული იყო დებულება, რომ თითქოს 1921 წლის 17 მარტს დამფუძნებელი კრების უკანასკნელ სხდომაზე „მიიღეს დადგენილება საქართველოს კონსტიტუციის მოქმედების დროებით შეჩერების შესახებ“ (ერემოვი გ., 1960, გვ.110). ეს დებულება ყალბია.

დამფუძნებელმა კრებამ საქართველოს კონსტიტუცია მიიღო და გამოაქვეყნა, ანუ კონსტიტუცია იურიდიულად მოქმედი დოკუმენტი გახდა. კონსტიტუციის მე-10 მუხლი კი აცხადებდა: „ეს კონსტიტუცია ძალაშია მუდმივ და შეუწყვეტლივ, იმ შემთხვევის გარდა, რომელიც ამავე კონსტიტუციას აქვს გათვალისწინებული“. კონ-

სტიტუციით გათვალისწინებული შემთხვევები დაფიქსირებული იყო 43-ე მუხლში - ამბოხებისა ან ომის დროს პარლამენტს უფლება ჰქონდა დროებით შეეჩერებინა გარკვეულ უფლებათა გარანტიები; 44-ე მუხლის ძალით კი დიდი ეპიდემიის დროს მთავრობას უფლება ჰქონდა დროებით შეეჩერებინა რამდენიმე მუხლი. მთლიანობაში კი, 1921 წლის კონსტიტუციას, ამოქმედების შემდეგ, ვერავინ შეაჩერებდა. შეიძლება საგანგებო ვითარებაში მისი ზოგიერთი მუხლის შეჩერება, საკონსტიტუციო ცვლილებების გზით ყველა მუხლის გადასინჯვა, გარდა მართვა-გამგეობის ფორმისა, მაგრამ კონსტიტუციის შეჩერების მექანიზმი არ არსებობდა.

როგორც ვნახეთ, 1921 წლის 21 თებერვალს მიღებული კონსტიტუციის შეჩერების შესახებ არაფერია ნათქვამი არც იონა თოდუას და არც ალექსანდრე ზაქარიაძის მოგონებებში. კარლო ინასარიძე, რომელიც ეხება დამფუძნებელი კრების უკანასკნელ სხდომას ბათუმში, ასევე არაფერს ამბობს კონსტიტუციის ამოქმედების შეჩერებაზე: „1921 წლის 16 მარტს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელმა კრებამ ჩაატარა უკანასკნელი სხდომა ბათუმში და საქართველოს მთავრობას, ნოე ჟორდანიას მეთაურობით, დაავალა დაეტოვებია საქართველოს ტერიტორია და უცხოეთიდან განეგრძო მოღვაწეობა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის“ (ინასარიძე კ. 1984, გვ.479).

დამფუძნებელმა კრებამ სწორედ 1921 წლის კონსტიტუციის საფუძველზე ემიგრაციაში გაგზავნა საქართველოს მთავრობა, ნოე ჟორდანიას როგორც მთავრობის თავმჯდომარის უფლებამოსილება განსაზღვრული იყო 1921 წლის კონსტიტუციის 70-ე მუხლით.

გამოყენებული ლიტერატურის სია

თოდუა ი. 2019 - „გაქცევის დღიური“ - წიგნიდან: ქრისტინე (ბადუ) თოდუა-წულუკიძე. ჩემი თავგადასავალი და ზოგიერთნი მოგონებანი. თბ., საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორია

ერემოვი გ., 1960 - საბჭოთა საქართველოს კონსტიტუციის განვითარების ეტაპები. თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ზაქარიძე ა. 2003 - საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1917-1921 წწ.) - წიგნი: გურამ შარაძე. ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია. ტომი IV. თბილისი, 2003, გვ.177-316.

ინასარიძე კ. 1984 - პატარა „ოქროს ხანა“. საქართველოდ დემოკრატიული რესპუბლიკა. 1918-1921. რადიო-დოკუმენტაცია. მიუნხენი

კანდელაკი კ. 1953 - ქართული საკითხი თავისუფალი სამყაროს წინაშე (აქტები - დოკუმენტები - მტკიცებულებები). პარიზი.

მიწიშვილი ნ. 2006 - თებერვალი. თბილისი, გამომცემლობა „არტანუჯი“.

ჟორდანია ნ. 1921 - წერილი, 22 ივლისი.

M Matsaberidze - The 1921 in the History of the Georgian Constitutionalism - The Georgian Parliamentarism 2021 N 1

Malkhaz Matsaberidze

The Final Sessions of the Constituent Assembly in Batumi

Abstract

The paper deals with the final sessions of the Democratic Republic of Georgia held in Batumi (15-17 March 1921). The shorthand records of the sessions enable to prove that the sessions were held with a necessary number of members and its decisions were legitimate. The decision of sending the members of the government into the emigration, taken by Noe Jordania, was the most important one on the way of struggle for restoration of state independence of Georgia. The article proves the false nature of the main argument held during the Soviet times on the suspension of the 1921 Constitution of the Democratic Republic of Georgia at the final sessions of the Constituent Assembly of the Democratic Republic of Georgia.

Key words: Democratic Republic of Georgia; Constituent Assembly; 1921 Constitution of Georgia;